

יכולתי להישען על הקיר. במהלך החקירה הרביצו לי. כל פעם שעניתי תשובה לא נכונה הרביצו לי... ביליתי במתקן החקירה קרוב ל-30 יום, את כולם עשיתי ב"קבר". בכל תקופת מעצרי הייתי מבודד מהעולם כולו, לא ראיתי עצורים אחרים ולא ראיתי אנשים מלבד הסוהרים. החוקר אמר שוב ושוב כי איש אינו יודע איפה אני וכי החוקרים חופשיים להשאיר אותי כמה שהם רוצים... דברים אלה השפיעו עלי. היו המון רגעים שחששתי לגורלי, שלא ידעתי אם אצא משם בחיים או לא, או שמא יגרמו לי נזק ונכות. פחדתי מאוד. (מתוך תצהירו של ס"מ בבג"ץ 9733/03, המוקד להגנת הפרט נגד מדינת ישראל)

בדיון הראשון, בנובמבר 2003, סירב בית המשפט הגבוה לצדק לקבל את התצהירים שצורפו לעתירה, שעניינם, כאמור, עדויות מפורטות של עצורים שהוחזקו במתקן, וקבע כי יש לחלק את העתירה לשני חלקים עקרוניים. מחד, הפנה בית המשפט את המוקד לפרקליטות הצבאית ולמחלקה המבקרת את פעולות השב"כ בכל הקשור בתלונות הספציפיות על העינויים והתנאים הקשים במתקן הסודי. מאידך, דרש בית המשפט מהמדינה שתנמק מדוע קיים מתקן סודי ומה הצורך בו. בדיון, שמועדו נקבע לארבעה באוגוסט 2004, אמורות להתברר השאלות החוקיות והמשפטיות העולות מקיומו של מתקן כליאה סודי.

לוחמים בלתי חוקיים

ב-29.1.2004 שוחרר מכלאו פאזי איוב, במסגרת עיסקת חילופי שבויים שהושגה בין החיזבאללה לבין ממשלת ישראל. איוב ומשוחררים אחרים במסגרת העיסקה, הוטסו לגרמניה ומשם ללבנון. עד שחרורו הוחזק איוב בישראל מכוח חוק כליאתם של לוחמים בלתי חוקיים, שנחקק בשנת 2002.¹⁵ על פי פרסומים בעיתונות, נכנס איוב לישראל באוקטובר 2000 בדרכון אמריקני מזויף ונעצר על ידי המשטרה הפלסטינית בחברון. ביוני 2002 פשט הצבא הישראלי על בית המעצר בחברון ואסר את כל השהים בו. לפי אותם מקורות היה איוב - אזרח קנדי ממוצא לבנוני - פעיל בחיזבאללה והגיע דרך ישראל לשטחים כדי לאמן אנשי חמאס בהכנת מטעני חבלה. מאז נובמבר 2002, כחודש לאחר שהוציא הרמטכ"ל הוראה לעוצרו כלוחם בלתי חוקי, טיפל המוקד בייצוגו של איוב כ"לוחם בלתי חוקי" בכמה מישורים:

* הגשת עתירת אסיר לבית המשפט לעניינים מינהליים, להקל על תנאי מעצרו של איוב - בית המשפט הורה לשירות בתי הסוהר לספק לעצור חגורת גב וגרב אורטופדיים ולאפשר לו לקבל ספרים ומגזינים שנשלחו אליו ע"י השגרירות הקנדית בישראל. בית המשפט הורה גם לאפשר לאיוב להחזיק בתרשומות הנוגעות לתיקו ולהציג בפני עורך דינו אך דחה את בקשתו של העצור להכניס לתאו מקלט רדיו, אותו ביקש איוב כדי להאזין לתחנות רדיו לבנוניות.

* המוקד ייצג את איוב בביקורת השיפוטית בבית המשפט המחוזי, שעניינה המשך כליאתו של העצור מתוקף החוק לכליאת לוחמים בלתי חוקיים. מאז מעצרו ייצג המוקד את איוב בשתי הביקורות

14 המוקד להגנת הפרט, דו"ח פעילות לשנת 2002, עמ' 59.
15 חוק כליאתם של לוחמים בלתי חוקיים, התשס"ב-2002. התפרסם בס"ח 1834 (14.3.02), עמ' 192.

השיפוטיות שנערכו בענייניו. בביקורת האחרונה כתב השופט כי על פי החומר החסוי שהובא לעיונו, "מסוכנותו של המשיב [איוב] לא פגה" וכי יש להתיר את המשך מעצרו.

* משכך, פנה המוקד לבית המשפט העליון בערר על החלטה זו ובבקשה לדון בחוקיותו של החוק לכליאת לוחמים בלתי חוקיים, מכוחו מוחזק איוב בכלא. החוק לכליאת לוחמים בלתי חוקיים נחקק מתוך הצורך למצוא פתרון חוקי להחזקתם של אנשים שעשויים להיות קלפי מיקוח במשא ומתן עתידי על שבויים ישראלים וגופות של חיילים, המוחזקים בידי האויב. צורך זה התעורר בעקבות פסיקת בג"ץ מאפריל 2000, בה נקבע כי אין להחזיק במעצר מינהלי אנשים שאינם מהווים סכנה למדינת ישראל ושנמצאים בכלא רק כדי לשמש "קלפי מיקוח" בכוח. בית המשפט קבע עוד כי לא ניתן "לתקן עוול בעוול", ולהחזיק בבני ערובה שאינם מסכנים את ישראל רק מכוח התועלת שתצמח מהם במשא ומתן עתידי. בעקבות פסק-הדין שחררה ישראל 13 אזרחים לבנונים, שהיו כלואים בישראל כעצירים מינהליים עד אז, אולם את שני העצירים הנותרים, מוסטפא דיראני והשיחי' עבד אל-כרים עובייד, סירבה ישראל לשחרר. כדי להמשיך ולהחזיקם כ"קלפי מיקוח", יזמה הממשלה את הצעת החוק שתאפשר להחזיק בהם גם בניגוד להחלטת בית המשפט הגבוה לצדק.

החוק, שהתקבל בשנת 2002, עוקף את החלטת בית המשפט בהותירו כמה מהסייגים המוטלים על החזקת אנשים במעצר מינהלי ויוצר שעטנו בסמכויות הניתנות ע"פ חוק לצבא, בטיפול באזרחים ובטיפול בלוחמים. המשפט הבינלאומי בכלל ואמנת גינבה בפרט מבחינים באופן קטגורי בין לוחמים לאזרחים, ללא קטגוריה שלישית.¹⁶ לוחמים, על פי אמנת גינבה, רשאים להרוג ולהשתמש בנשק

אך מותר להרגם. כאשר לוחמים נתפסים על ידי צבא אויב, מצבם הפוך: ככלל הם חסינים מפני הליכים משפטיים אך החזקתם מותרת, בתנאים המוגדרים על ידי אמנת גינבה, עד שוך מעשי האיבה.¹⁷ אזרחים לעומת זאת, זכאים על פי המשפט הבינלאומי להגנה מוחלטת, אולם כאשר הם פועלים כנגד צבא הכיבוש רשאי הצבא להעמידם לדין פלילי, לשפוטם בבית דין צבאי ולאסרם עד תום ריצוי עונשם.¹⁸ בתנאים מסוימים ובנסיבות מתאימות מתיר הדין הבינלאומי למפקד הצבאי להגביל את תנועתו של אזרח בשטח כבוש ולהטיל עליו מעצר מינהלי.¹⁹ כך, מערכת הענישה והכליאה של הצבא בשטחים מתבססת על מעמד המשפטי של אזרחים הפועלים נגד הצבא בשטחי כיבוש, ומוגדרת מכוח המשפט הבינלאומי.

כדי להחזיק באנשים כקלפי מיקוח בישראל, מגדיר עתה החוק הישראלי מעמד הנקרא "לוחם בלתי חוקי", הניתן לאדם שנטל חלק בפעולות איבה נגד ישראל ושאינו זכאי למעמד של שבוי. מחד, ממשיכה מדינת ישראל להעמיד אנשים אלה לדין על עצם השימוש שלהם בנשק או חברותם ב"ארגון טרור", כפי שמותר לגבי אזרחים שלקחו חלק במעשי איבה. מאידך, החוק מתיר לרמטכ"ל לעצור אותם עד שוך מעשי האיבה כאילו הם חיילים שנפלו בשבי.

בביקורת השיפוטית הראשונה שנערכה לפאוזי איוב, טען פרקליט המוקד כי חוק כלילתם של לוחמים בלתי חוקיים אינו חוקי וכי הוא עומד בסתירה לחוק יסוד כבוד האדם וחירותו, לדין הבינלאומי ולאמנות גינבה ולרוח החוק והערכים הנהוגים במדינת ישראל, כפי שבאו לידי ביטוי בבג"ץ. בעתירה התבסס המוקד על שורה של מאמרים כנגד חוקיותו של החוק, שנכתבו על ידי משפטנים ידועים מהארץ ומהעולם, ועל חוות דעתם של היועצים המשפטיים של הכנסת, משרד החוץ וועדת חוקה, חוק ומשפט של הכנסת, אשר נכתבו עת הוכנה טיוטת החוק. שורה של חוות דעת ומאמרים אלה תמכו בטענת המוקד נגד החוק

שהוחזקו בישראל במעמד של "לוחמים בלתי חוקיים", גורלה של העתירה, כמו גם עתירות נוספות בנדון בבג"ץ, אינו ברור עתה. (תיק 23854)

וחקיקתו, ובכל זאת קבע שופט בית הדין המחוזי כי החוק איננו בלתי חוקי ומעצרו של איוב הוא כדין. לאור שחרורם של איוב וכלואים נוספים

ביקורי משפחות אצל הכלואים

זמן קצר אחרי שהחל, הפסיקו הכלואים את ביקור המשפחות הראשון במחנה עופר, במחאה על תנאי הביקור המשפיליים. מתצהירים שאסף המוקד עלתה התמונה הבאה: המבקרים הופרדו מהכלואים על ידי שתי מחיצות מקבילות, שמוקמו במרחק של כמטר וחצי זו מזו, כך שעשרים עצורים עמדו מהצד האחד של המחיצות ואילו בני המשפחות עמדו מהצד האחר של המחיצה השנייה. במתקן לא היו מחיצות נוספות והמפגש נערך בצעקות של בני המשפחה שביקשו לגבור בקולם על המרחק שהפריד בינם לבין הכלוא ועל קולותיהם של המבקרים האחרים. מבנהו של מתקן הביקורים מנע מהכלואים והמבקרים לראות זה את זה - המחיצות המפרידות נאטמו עד לגובה של מטר ושישים כך שהמבקרים לא יכלו לשבת בזמן הביקור ולא יכלו לראות את אלה שגובהם לא עלה על גובה האטימה. נמנע המפגש, בין השאר, בין אסירים לבין

עד חודש אוקטובר 2000 הותר לבני משפחות מהשטחים לבקר בסדירות אצל יקיריהם הכלואים. ביקורים אלה נערכו בהסעות מיוחדות של הצלב האדום ובתיאום מלא של הרשויות הישראליות, אשר הנפיקו אישורי ביקור, על פי קריטריונים קבועים, לכל בן משפחה. אלא שזמן מה לאחר שפרצה האינתיפאדה הנוכחית עצר הצבא את כל הליכי מתן האישורים, ובכך אסר למעשה על ביקורים בכלא. המוקד ניהל מאבק לפתיחת בתי הכלא ומתקני הכליאה לביקורי משפחות באמצעות עתירה שהוגשה בבג"ץ בדצמבר 2002, בשם שלושה שהיו עצורים אותו זמן במתקן הכליאה עופר ובשם אימו של אחד הכלואים, אשר לא התראו עם יקיריהם זמן רב.²⁰ בתשובת המדינה נכתב, כי למדינה אין התנגדות עקרונית לקיום הביקורים וכי הרשויות פועלות בהתמדה על מנת לאפשר ביקורים כאלה, אלא שבשל בעיות שונות, שרובן נגזרות מהמצב הביטחוני הקשה, לא החלו הביקורים. עוד נכתב באותו מסמך כי "כבר בחודש פברואר יחלו במקום ביקורי משפחות". בהודעה משלימה בעל פה, טען נציג המדינה כי כל הסידורים לסבב ביקורים ראשון במחנה עופר כבר נערכו וב-9 למרץ יוכלו לבוא לביקור, בהסעות מאורגנות של הצלב האדום, בני משפחות העצירים והכלואים מקלקיליה, יריחו ורמאללה. לפיכך החליט בג"ץ לדחות את הדיון על מנת לבחון, מקץ שלושה חודשים, האם סוגיית הביקורים אכן הוסדרה.

16 כך אף קבע היועץ המשפטי של הכנסת בחוות דעתו ליושב ראש ועדת חוץ וביטחון מ-5 לספטמבר 2000: "בישיבת ההגנה והמיון שבאמנות גיבה השלישית והרביעית, אין פרצות. אדם הוא לוחם או אזרח, אין אופציה שלישית" (סעיף 16.1.1).

17 אמנת ג'נבה בדבר הטיפול בשביי מלחמה מיום 12 באוגוסט 1949.

18 אמנת ג'נבה בדבר הגנת אזרחים בימי מלחמה מיום 12 באוגוסט 1949, סעיף 68.

19 שם, סעיף 78.

20 בג"ץ 11198/02, זירייה ואח' נ' מפקד מתקן הכליאה הצבאי עופר ואח'.